

Grigore ILISEI

**AGAPIA ȘI VĂRATEC
CELE DOUĂ SATE
MĂNĂSTIREȘTI ALE ROMÂNIEI**

**Trăiri, testimonii, amintiri,
impresii de viețuitor mirean**

DOXOLOGIA
Iași, 2025

Cuprins

<i>Predoslovie. Agapia și Văratec – mănăstiri ocrotite de soboare înge- rești († Timotei Prahoveanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor)</i>	<i>9</i>
<i>De ce o carte despre Agapia și Văratec? Temeiuri ale autorului</i>	<i>17</i>

Agapia – tărâm al iubirii vieții sihastre

Cel dintâi și de neuitat popas la Agapia	23
Primele impresii cu scrijelitură de cuvânt ale pelerinajului agapian	32
Cele două Agapii	33
On revient toujours	38
Popasurile ante- și postdecembriste la Agapia	42
O neașteptată și emoționantă întâlnire în Muzeul Mănăstirii Agapia	49
O monahie cu frățească trăire ca de <i>Pateric</i>, Emiliana Irimescu	53
Măiastra zugrăvitură grigoresciană din Biserica Mare a Mănăstirii Agapia	57

O stareță legendară a Agapiei, Eustochia Ciucanu	62
Veșnicia	68
Răsfrângeri în lumea largă	70
O plecare grăbită	75
Regina stupului mănăstiresc	78
Povestea continuă, istoria își urmează cursul	83
Ca la începuturi	85
Peste ani, o ședere de vară dedulcitoare la Agapia	88
Agapia Veche	92
Agapia și spiritele locului	94
Mărturisitor sub patrafirul poeziei	96
Testimonii tăcut-grăitoare	100
Sanctuarul olimpian al Agapiei și păstoria stavroforei Olimpiada	104
Agapia – tărâm iconic	110

Văratecul – vatra solară a monahismului românesc

Cea dintâi așezare la Văratec	115
Fericitele întâlniri	123
Coana Valerica	126
Desfătătoare ceasuri la Văratec cu Lily Teodoreanu	131
Lecția trecutului	134

Ceasornicul vieții mănăstirești	138
La Văratec de Sânta Mărie Mare	139
Daruri de la hram	141
Întâmplări și aduceri aminte.	
Înaltul Bartolomeu la Văratec	143
Văratecul – tărâmul de creație al ierarhului scriitor	
Bartolomeu Valeriu Anania	143
Ceresc și pământean	151
Istории despre un palat	154
Meșterul truditor	157
Confrați prieteni în cuibul maicii Aglăida	
de la Văratec	160
Neuitata iarnă de la Văratec	
(Titus Vîjeu)	162
„Să facem focul...”	
(Nicolae Turtureanu)	168
Cărturarul înzidit în toposul sacru al Văratecului,	
Zoe Dumitrescu-Buşulenga	173
Un model de cărturărie românească,	
Zoe Dumitrescu-Buşulenga	178
Viețuitoarele Văratecului – țesătoare neostenite	
ale pânzei înduhovnicite a chinoviei nemțene	197
Rostuirea rosturilor	199
Cuibul monahiei Aglăida	204
Viersuitoarea cea hăruiată a psaltichiei, maica Onufria	
de la Văratec	207

Nevoința – pravila maicii Teodora de la Văratec	212
O monahie nimbată de legendă dintr-o generație de aur	216
„Hronicul vârstelor” și filele cele adăugitoare	220
Suișul stavroforei Iosefina de la ascultările uceniciei către scaunul stărețesc al Văratecului	224
Regăsirea edenului în grădina maicii Frăsânica	229

Addenda

Taifasuri la Văratec

Ceasuri mărturisitoare	245
Ștefana Velisar Teodoreanu: Lumea a fost bună cu mine și am cui să-i fiu veșnic recunoscătoare... ..	247
Bartolomeu Anania: ...unul dintre principiile suverane călăuzitoare mi-a fost acela ca adevărurile lingvistice ale limbii grecești să devină adevăruri lingvistice ale limbii române	267
Valeriu Anania: Nu poți să afirmi că ești om de cultură generală sau specială, dacă n-ai trecut cel puțin o dată prin Biblie	275
Zoe Dumitrescu-Bușulenga: Să deschidem o fereastră mare, largă și cu mai multe fațete spre o lume care să ne înțeleagă și să înceapă să ne iubească	290
Zoe Dumitrescu-Bușulenga: Impresia mea, din ce în ce mai puternică, este că pretutindeni au cam dispărut modelele	305

Predoslovie

Agapia și Văratec – mănăstiri ocrotite de soboare îngerești

*† Timotei Prahoveanul,
Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor*

Cele mai frumoase cuvinte despre mănăstirile Agapia și Văratec au fost scrise, în „viers” de rugăciune, de nenumăratele generații ale monahilor și monahiilor care s-au perindat, în curgerea timpurilor, prin aceste binecuvântate așezăminte monahale. Adesea, s-a spus că sunt mănăstirile cu cele mai numeroase soboare de călugărițe din lume, având sute de monahii, mari rugătoare și mult nevoitoare, care au valorificat cu folos clipele vieții, *răscumpărând vremea*, după cum ne îndeamnă cuvintele Scripturii (Efeseni 5, 16).

Pe lângă rugăciunile așezate în boabe de metanii, care urcă mereu la cer bătând la poarta milostivirii lui Dumnezeu, se adaugă însă și cuvintele ziditoare rostuite de oameni în drumul lor către desăvârșire.

Cele două mănăstiri nemțene, așezate aproape de alte sihăstrii cu monahi sfinți, au găzduit, pentru anumite perioade de timp, oaspeți statornici în căutarea Luminii, nu doar turiști sau pelerini grăbiți, care zăbovesc câteva clipe

în fața istoriei bogate ori a tezaurului spiritual și patrimonial păstrat în cele două lăcașuri sfinte și în cele din împrejurimi.

Oameni cu minte limpede și inimă deschisă – cărturari, iubitori de frumos și de cuvânt – au poposit aici, descifrând taina locurilor, pătrunzând istoria și profunzimea mesajului lor, pentru ca, mai apoi, să le transmită mai departe, din generație în generație.

Mănăstirea Agapia este, dacă ar fi să o înțelegem după cuvântul grecesc de la care provine denumirea ei, o mănăstire *a iubirii* sfinte pe care Dumnezeu a revărsat-o asupra celor care au ales acest loc de nevoință monahală.

Dintru început, atât la Agapia Veche, cât și la cea din vale, numită și Agapia Nouă, monahii de demult și apoi monahiile au dus acest dor până la capăt, precum și Psalmistul mărturisea: „Însetat-a de Tine sufletul meu, suspinat-a după Tine trupul meu...” (Psalmi 62, 2). S-au nevoit mult, au trăit departe de lume, însă lumea a venit aproape de ei, chiar în preajma mănăstirii, o parte a pelerinilor înțelegând, măcar puțin, ce înseamnă viețuirea sfântă, alții rămânând indiferenți.

Totuși, au fost unii care, ajungând la aceste vetre monahale, au descoperit adevărate oaze de liniște, așa cum același autor inspirat de Dumnezeu a glăsuțit odinioară în cuvinte nemuritoare: „La loc de pășune, acolo m-a sălășluit; la apa odihnei m-a hrănit. Sufletul meu l-a întors, povățuitu-m-a pe căile dreptății, pentru numele Lui” (Psalmi 22, 2-3).

Printre aceștia s-au numărat și oameni de seamă, personalități ale vremurilor lor, care, simțind încărcătura duhovnicească a acestor vetre monahale, au folosit fericitul prilej de a se apropia de Dumnezeu. Rămân memorabile mărturisirile unor pelerini care au descoperit, la Agapia sau la Văratec, sensul autentic al Sfintei Liturghii ori spovedania completă

și sinceră, făcută la duhovnici iscusiți care au îndrumat aceste obști. Pelerini care veneau din marile orașe, precum București sau Iași, sau călătoreau de departe, chiar de peste hotarele țării, și-au făcut un obicei sfânt din a căuta iar și iar liniștea, harul și „pacea lui Dumnezeu, care covârșește orice minte” (Filipeni 4, 7), sălășluitoare la Agapia și Văratec.

Pentru ei, mănăstirile Agapia și Văratec au rămas locuri sacre, cu tot ce cuprinde în tâlcul său acest cuvânt. Unii dintre cei care au reușit, pe cât le-a fost cu putință, să se integreze în atmosfera de sfințenie specifică chinoviilor, au așternut pe hârtie cuvinte frumoase și gânduri alese despre vetrele monahale, descoperind cititorilor noima tănuită a acestora. Slovele lor evocă, în felul lor, ecouri ale străvechiului *Pateric egiptean*, neprețuita comoară de înțelepciune care a luminat sufletele multora de-a lungul veacurilor. Totodată, ele îmbogățesc filele *Patericului românesc* – scrise cu trudă și inspirație de cronicari inspirați – devenind o mărturie vie a continuității trăirii duhovnicești și a legăturii neîntrerupte dintre generațiile de monahi.

Citind cu luare-aminte istorisirile despre mănăstirile Agapia și Văratec, vom descoperi că, uneori, mirenii pot atinge înălțimi duhovnicești aidoma monahilor. În momentele de profundă cercetare lăuntrică sau în clipele de har, trăirile lor devin o punte între viața de zi cu zi și lumea sfântă a rugăciunii neîncetate.

Această concluzie se poate desprinde cu ușurință din cuvintele scrise despre mănăstirile Agapia și Văratec de către remarcabilul literat și scriitor Grigore Ilisei. El a descoperit acest univers al sfințeniei în anii '60 ai veacului al XX-lea, împreună cu soția sa, doamna Ecaterina, dar și cu mulți prieteni, care i-au însoțit în cele două vetre monahale, unde au întâlnit

și alți de seamă reprezentanți luminați ai culturii noastre. S-au scurs de atunci vreo șase decenii, trecut-au aidoma gândului și anotimpurilor, însă din tot ceea ce este troienit de timp, prin harul lui Dumnezeu, anumite lucruri dăinuie, mergând cu noi dincolo, în Împărăția Cerurilor.

Am avut de multe ori prilejul să ascult mărturisirile frumoase și cu har depănate de domnul Grigore Ilisei. Acestea sunt adevărate daruri sufletești, asemenea bucuriilor din zilele mari, de sărbătoare.

Scriitorul le reînvie în cadrul unor întâlniri de suflet, precum și în timpul unor discuții aparent obișnuite, purtând, de fiecare dată, o încărcătură profundă, de o rară importanță. Astfel de simțăminte, reflecții, aduceri aminte biruie vremea și capătă strălucirea nepieritoare când se înveșmântă în slove cu valențe artistice. Astfel se înfățișează cuvintele sale așternute pe hârtie, dăruite cu generozitate tuturor celor care doresc să se împărtășească de frumusețea și de înțelepciunea lor, știutori ai celebrei ziceri că „făclie picioarelor mele este legea Ta și luminează cărărilor mele” (Psalmi 118, 105).

Încă de pe atunci, din anii '60-'70, din veacul al XX-lea, omul de litere, în urma deselor pelerinaje la aceste mănăstiri, a început să scrie despre frumusețea lor, precum și despre cei pe care i-a aflat între zidurile lor. Multe alte impresii de călătorie le-a păstrat în inima sa, așezându-le în pagină când timpul i-a îngăduit. După cum mărturisea, primele lui cărți s-au scris, aproape în întregime, în chiliile tihnite ale celor două mari lavre, aici găsim pacea lui Dumnezeu așa cum Hristos Însuși ne îndeamnă: „Veniți voi înșivă de o parte, în loc pustiu, și odihniți-vă puțin. Căci mulți erau care veneau și mulți erau care se duceau și nu mai aveau timp nici să mănânce” (Marcu 6, 31).

Timp de două-trei săptămâni, iar uneori în zilele de mare sărbătoare, precum Sfintele Paști, Crăciunul sau Anul Nou, Grigore Ilisei și soția sa, doamna Ecaterina, alegeau să fie la Agapia sau la Văratec pentru a se bucura de pacea adâncă a acestor chinovii. În aceste popasuri binecuvântate, scriitorul găsea răgazul și inspirația necesare pentru a da naștere unor noi creații, însuflețite de atmosfera încărcată de har și de liniștea desăvârșită a vetrelor monahale.

De-a lungul anilor, astfel de texte s-au adunat, asemenea unei comori ascunse, în arhiva personală a scriitorului Grigore Ilisei. Într-un anumit moment, i-am adresat îndemnul de a publica o carte despre Agapia și Văratec. O astfel de lucrare reprezintă nu doar o mărturie a legăturii sale cu aceste locuri, ci și o contribuție valoroasă care se adaugă celor deja scrise de alte personalități ale culturii și literaturii române.

Filele semnate de domnul Grigore Ilisei, adunate în această carte, reprezintă un prețios testimoniu, nu doar prin bogăția de nume, date și întâmplări adunate de-a lungul a mai bine de o jumătate de veac, ci mai ales prin frumusețea cuvintelor meșteșugit alese, cu care Domnia Sa cinstește, într-un mod cu totul aparte, cele două mănăstiri.

Într-o zi, fiind în casa Lovineștilor din Fălticeni, am aflat că aceștia găzduiau adeseori la Agapia, la o călugăriță de mare faimă, Filofteia Șenchea, ucenica unei vestite starețe, pe nume Agafia Velase. În chilia ei se adunau oameni de vază ai societății: scriitori, medici, pictori, bucuroși să primească un sfat bun. Pe lângă cuvintele pline de înțelepciune împărtășite, maica îi pomenea adesea în rugăciunile sale. Îmi amintesc, în vremea tinereții mele, de numeroasele dăți în care monahia m-a trimis cu câte un pomelnic la vreun duhovnic al mănăstirii, cerându-i să mai treacă în rugăciune pe cineva, fie un om aflat în suferință, fie un vechi prieten al mănăstirii mutat la cele veșnice.

La monahia aceasta am ajuns îndemnat de doamna Steliana Lovinescu, unul dintre ultimii reprezentanți în viață, la acea vreme, ai acestei familii ilustre, care a avut și continuă să aibă un rol deosebit de important în cultura română.

Dar câte alte exemple nu pot fi adăugate?! Cine va putea evoca toți oamenii de seamă care puteau fi întâlniți la Agapia și Văratec în timpul regimului comunist, oameni care au transformat cele două așezăminte monahale în adevărate *Academii de vară sau de iarnă*. Aici se citeau, în ograda mănăstirii, din scrierile proaspăt izvodite, iar agapele lor durau ceasuri la rând.

Mai potrivit, însă, ar fi să le numim colocvii sau simpozioane, căci fiecare zi venea cu un subiect nou, discutat cu o pasiune intelectuală și duhovnicească atât de înaltă încât scăpa de vigilența ochilor regimului. Astfel de întâlniri, desfășurate în taina binecuvântată a mănăstirilor, nu erau doar prilejuri de dialog cultural, ci și refugii ale duhului, unde gândirea liberă și credința se întrepătrundeau, făcând ca aceste locuri să fie adevărate bastioane ale spiritualității în vremuri de restriște.

Ce păcat că aceste minunate întruniri nu s-au putut înregistra pentru a fi transcrise întocmai cum au fost! Frumusețea și profunzimea lor au ajuns până la noi doar în parte.

Printre prețioasele evocări ale aceluși timp și ale unor oameni de seamă, scriitorul Grigore Ilisei ne-o readuce mai aproape pe monahia Benedicta de la Văratec, academicianul Zoe Dumitrescu-Bușulenga, cum era cunoscută în lumea laică. Doamna Zoe a poposit în 1975 la Mănăstirea Văratec poftită de Valeria Sadoveanu, buna ei prietenă, statornicită de la începutul aceluși deceniu în casa în care se nevoia o vrednică monahie a Văratecului, peste ani ilustră solie a monahismului românesc în America, Benedicta Braga. Repede, ca într-o prisacă, s-a strâns aici lumea cea luminată a inteligenței

românești. Petreceau săptămâni și luni sub același acoperământ Cornelia Pillat, Dan Hăulică, Horia Bernea, spre a pomeni doar câteva nume. Se îndreptase spre Văratec, spre a fi în comuniune cu aceștia, și Ștefana Velisar Teodoreanu, găzduită de o altă bine-cunoscută călugăriță, Glicheria Mănăstireanu, de unde, iute de picior cum era, urca spre tărâmul fermecat al Benedictei Braga. Lua parte la sfat de înțelepți, căruia îi dădea strălucire arhimandritul Bartolomeu Anania, trăitor în Palatul vlădicesc de alături. Erau ceasuri de înmiresmate aduceri aminte, de lecturi din opere ce abia fuseseră scrise în cadrul atât de stimulator și efervescent al Văratecului.

Cartea de față, asemenea celorlalte volume ale lui Grigore Ilisei, este o lucrare de suflet, izvorâtă din adâncurile experiențelor personale și șlefuită cu migală de-a lungul anilor. În evocatoarele și vibrantele rânduri așternute de autor veți regăsi și alte frânturi din șederile sale de atunci la Agapia și Văratec.

Înclin să cred că aceste pagini, prin frumusețea lor aparte, nu doar încununează o viață de reflecții și scrieri, ci aduc și o mare împlinire scriitorului, aflat acum la vremea culegerii roadelor.

Dar poate și mai mult, ele devin un dar de preț pentru cei care iubesc viața duhovnicească, căutătorii de cuvinte alese și de trăiri profunde, chemându-i să pătrundă, cu inima deschisă, în lumina acestor locuri binecuvântate și a spiritului care le însuflețește, transformându-se într-o oglindă a propriilor căutări spirituale și într-un sfătuitor tainic în momentele de cumpănă ale vieții, când sufletul tânjește după adâncimile tainelor lui Dumnezeu.

Insula Patmos,
Decembrie 2024

O neașteptată și emoționantă întâlnire în Muzeul Mănăstirii Agapia

În cât de scurtele opriri la Agapia nu ocoleam niciodată Muzeul. Întâi și întâi intram în Biserica Mare, unde îmi înstrunam cu emoție reavănă sufletul privind veșmântul cel prețios al picturii lui Grigorescu, cu notele ei de compoziție simfonică, împletind măiestrit, osmotic și original elemente bizantine, neoclasiche, dar și realiste, etalând o vocație de plăsmuitor cu sunet propriu la cei 20 de ani cât avea pictorul când s-a învoit cu providențiala maică stareță Tavefta Ursachi, căreia îi datorăm această operă, să picteze sfântul locaș agapian. După ce te-a încântat la exterior albul de pânzet al borangicului cel precurat, în interiorul bisericii te cuprindeai într-o dănțuire a culorilor, cele mai multe luminoase, scânteietoare aidoma plasticii zidurilor de din afară. Picturile, scene biblice redată pe suprafețe ample, acoperind cu magnificență bolți, calote, abside, portretele, din care sfinții ne vorbeau ca de la om la om, lăsau de cum intrai impresia că ai pășit în poienile înflorite din preajma mănăstirii.

Mă opream întotdeauna smerit în fața Icoanei Maicii Domnului cu Pruncul, socotită capodopera zugrăviturii în ansamblul său, cu cereasca sa măreție, contrapunctată de gingășia și suavitatea simțământului matern. Mă închinam și mulțumeam Taveftei Ursachi, care, cu ochiul ei ager, dar pătrunzător, zărind la Piatra Neamț, într-o vitrină o icoană de mici dimensiuni,

înfățișând-o pe Fecioara Maria cu Pruncul, cu o transfigurare ce te ducea cu gândul la cer, dar și la pământ, a fulgerat-o gândul că acesta ar putea fi pictorul care să împodobească nemuritor biserica pe care tocmai o înnoia.

După acest popas cuminecător, suiam de fiecare dată cu doamna mea Ecaterina la Muzeu, aflat la etajul aripii din dreapta, cum intri în incintă, a arhondaricului. Și aici pășeam pe o cale regală. În încăperile mari, în prima dintre acestea, erau așezate ca într-o catapeteasmă *sui generis* icoanele de mari și mici dimensiuni ale lui Grigorescu. În anii în care pictase biserica, 1858 și 1862, pictorul, creator prolific, realizase un număr impresionant de icoane, spre a înfrumuseța și alte spații ale așezământului monahicesc.

Dar starețele cele vizionare ale mănăstirii nemțene au gândit bine să le pună laolaltă într-o expunere muzeistică, ca să se poată observa arta iconarului, cu feluritele ei fațete, de la portretistică, cu inspirațiune din chipurile locului, la compoziții în care se regăseau, integrându-se firesc, crâmpie de peisaj agapian, cu o exuberanță cromatică a bogatului spectru coloristic și o luminozitate a tuturor ceasurilor zilei. Astfel se oferea vizitatorilor un dar de neuitat. Icoanelor le țineau hangul și câteva tablouri cu priveliști ale cadrului monastic, create în vremea când Nicolae Grigorescu trudise la pictura bisericii, ori mai apoi, în trecerile lui dese la Agapia, toposul său de suflet.

Într-un inspirat pandant te întâmpinau icoane vechi, proiectând drumul în timp al acestei nobile îndeletniciri. Într-o altă odaie, parcă una de trecere, se înfățișau într-o panotare inspirată operele de orfevrier ale măicuțelor țesătoare, meștere ale gherghelului, demonstrând, prin splendoarea lor, că Agapia a creat o școală. De mari dimensiuni, vechi, dar cu prospețimea lucrurilor fără de vârstă, țesăturile din lână uimesc prin rafinamentul

fondurilor, armonia lor și prin decorativitatea conferită de iscusita, chiar hărăuita modelare a motivelor, cele mai multe transpunând în viziuni artistice mirificul florilor din grădinile satului mănăstiresc, de pe cerdacurile și de la ferestrele caselor aureolate de o frumusețe ingenuă. Stăteau bine de tot aceste artefacte în continuitatea operelor lui Grigorescu, având la rândul lor virtuți de capodopere.

Cea de a treia mare încăpere era consacrată legăturilor legendare ale intelighenției românești cu chinovia din codrii Neamțului.

În asemenea treceri sorbeam cu nesaț tot ceea ce ne era dat să vedem, mirabil de-a dreptul. Eram odată în muzeu în acea bine-cunoscută stare de împărtășire, când ne-a atras atenția vorbirea ghidului, care călăuzea un grup. Erudiție și pasiune, dar și arta vorbirii, care toate, cum ne-am dat seama, îi fascinau pe vizitatori, ochi și urechi. Maica-ghid a ridicat la un moment dat privirile și ne-a măsurat. Apoi și-a văzut de ascultarea ei, săvârșită cu o chemare veritabilă. Noi continuam contemplațiunea, rămânând ceva timp în fața fiecărui exponat și încercând să-i descoperim noi și noi tâlcuri. Grupul plecase. Monahia care cuvântase atât de atrăgător și doct, că ne stârnise interesul fără să ne dăm seama, cu silueta ei înaltă, subțiratică, și cu privirea smerită, dar încrezătoare în sine, s-a apropiat de mine și de doamna și m-a întrebat reverențios dacă sunt domnul Ilisei.

— Da, i-am răspuns. Replica a venit prompt.

— Eu sunt maica Emiliana, de loc din Lămășeni, sat din comuna Rădășeni, în ținutul Fălticenilor.

I-am spus că auzisem de dânsa, de lămășăneanca pre numele de familie Irimescu, căci i se dusesese vestea în părțile noastre pentru lucrarea cea rodnică din chinovia Agapieii.

Ne-a poftit să mergem să-i vedem casa de pe malul pârâului Agapia și să o cunoaștem pe maica Semfora, cea care găzduise oameni ai condeului, oferindu-le proverbiala și fără de egal ospitalitate a călugărițelor locului. A fost un dialog fermecător cu o povestitoare dăruită. Vorbele noastre parcă se îndulceau cu dulceața de cireșe amare și cu șerbet de zmeură, cu un gust unic, ce se topea îndată ce scoteai lingurița din paharul brumat și o duceai spre cerul gurii. Făceam mai totdeauna când ne abăteam pe la Agapia o haltă la maica Emiliană, găsind-o spre amurgul vieții întristată de plecarea celei căreia îi fusese ucenică. Era marcată, la rându-i, de viscolirea anilor. Peste ceva timp după înveșnicirea maicii Emiliană Irimescu, ca viețuitor al Lămașenilor în vremea păstoririi tatălui meu aici, am simțit că-i de datoria mea s-o evoc într-o încercare de portret în cuvinte.

Iată cum se așterne scriitura.